

Отримано: 20 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 4 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 7 березня 2022 р.

e-mail: Natochka230@gmail.com

gamer1656565@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-24-26

Кіщенко Н. Д., Моргун І. О. Теоретико-історичні засади обґрунтування поняття «гендер» в лінгвістиці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 24–26.

УДК: 811.11

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7685-4518>

Web of Science Researcher ID: AAE-7785-2022

Кіщенко Наталія Дмитрівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4891-7534>

Web of Science Researcher ID: AAE-9985-2022

Моргун Ілля Олександрович,

студент університету імені Адама Міцкевича, Познань (Польща)

ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ ОБҐРУНТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ГЕНДЕР» В ЛІНГВІСТИЦІ

Наукове дослідження присвячене вивченню поняття «гендер» в лінгвістиці. Поняття «гендер» включає сукупність соціальних і культурних норм, які трансформувалися в процесі еволюції з біологічного в соціально-психологічну категорію. Згодом стать людини з біологічної характеристики трансформувалася в соціально-психологічну характеристику, яка розглядається як соціокультурний, дискурсивний та психолінгвістичний феномен. В даний час процес вивченням відмінності статей, займається нова галузь мовознавства – лінгвістична гендерологія або тендерна лінгвістика. Гендерна самоідентифікація входить до когнітивних ресурсів, як окремої особистості, так і суспільства. Відповідно до цього гендер можна розглядати як вимір, як параметр дослідження у багатьох науках. До того ж, визнання теорії розрізнення дозволяє більш обґрунтовано заявляти про принцип міждисциплінарності у гендерних дослідженнях. Такий підхід характерний і на рівні дослідження конкретних проблем, і на рівні обґрунтування тендерної асиметрії загалом. Поняття статі включено до лінгвістичного опису з метою підкреслити соціальні умови гендера і культурні традиції і стереотипи, які входять до нього, що фіксуються мовою, і самим безпосереднім способом впливають на поведінку і самоідентифікацію особистості, дослідження цього феномену, безумовно, заслуговує на пильну увагу емоціології, лінгвопрагматики, теорії комунікації та мовного впливу, соціолінгвістики та низки інших лінгвістичних наук. Як продемонстрували результати досліджень у галузі гендерної проблематики, спеціальна література приділяє великої уваги не лише конкретним фактам, а й термінології у цій сфері знань.

Ключові слова: поняття, гендер, лінгвістика, соціально-психологічна характеристика, самоідентифікація, особистість.

Nataliia Kishchenko,

PhD of philology, Associated Professor,

National Pedagogical Dragomanov University

Illia Morhun,

Student of Adam Mickiewicz University, Poznan (Poland)

THEORETICAL AND HISTORICAL PRINCIPLES OF JUSTIFICATION OF THE CONCEPT OF GENDER IN LINGUISTICS

The research is dedicated to the study of the concept of “gender” in linguistics. The concept of “gender” includes a set of social and cultural norms that have been transformed in the process of evolution from biological to socio-psychological category. Subsequently, the gender of a person from a biological characteristic was transformed into a socio-psychological characteristic, which is considered as a socio-cultural, discursive and psycholinguistic phenomenon. Currently, a new branch of linguistics, linguistic gender studies or gender linguistics, is studying the differences between the sexes. Gender self-identification is part of the cognitive resources of both the individual and society. Accordingly, gender can be seen as a dimension, as a parameter of research in many sciences. In addition, the recognition of the theory of distinction allows a more reasonable statement of the principle of interdisciplinarity in gender studies. This approach is typical both at the level of research of specific problems and at the level of substantiation of gender asymmetry in general. The concept of gender is included in the linguistic description in order to emphasize the social aspects of gender and related cultural traditions and stereotypes that are fixed by language and in the most direct way affect behavior and self-identification, the study of this phenomenon certainly deserves close attention linguopragmatics, theories of communication and language influence, sociolinguistics and a number of other linguistic sciences. As the results of research in the field of gender have shown, the special literature pays great attention not only to specific facts, but also to terminology in this area of knowledge.

Keywords: concept, gender, linguistics, socio-psychological characteristics, self-identification, personality.

Постановка проблеми. Хоча поняття «гендер» визнається сьогодні більшістю дослідників, існують розбіжності у його розумінні, що пояснюється порівняною новизною цього терміна. Це призводить до того, що в науковій літературі поряд із цим поняттям використовуються й інші: «стаття», «секс». Проясненню цього питання не сприяє потік перекладів з англійської на українську мову, який збільшується з кожним днем, де англійське співвідношення sex – gender не має українського відповідника.

Актуальність теми. Поняття «гендер» прийшло у вітчизняну лінгвістику порівняно недавно, проте досі не встановлено науковий статус даного терміна. Цей термін вживається у різних розділах лінгвістики, тому його вважають мультидисциплінарним та набув своєї новизни. Систематичні гендерні дослідження почали проводитись лінгвістами відносно недавно.

Зростання інтересу до питань взаємодії мови та статі пов'язане зі становленням та розвитком соціолінгвістики як напрямку мовознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прагнення систематизувати визначення поняття «гендер», зроблено в дослідженнях О. Вороніної, Т. Клименкової, М. Малишевої та інших науковців. Узагальнений варіант західних підходів з цього приводу, представлений моделлю, запропонованою О. Вороніною, де виділяється гендер як: категорія яка пов'язана з демографічними принципами; суспільне утворення; суб'єктивність; утворення з ідеологічним підґрунтям; мережа; технологія; культурна метафора.

Останніми роками спостерігається різноманітність методологічних підходів до вивчення гендера, що сходить до різного розуміння його сутності та дискусіях прихильників біо- та соціодетермінізму. Особливості гендерного концепту в різних мовах та культурах, їх розбіжність, а також наслідки цієї розбіжності в міжкультурній комунікації також становлять цікавість для науковців. У ході досліджень визначені дані дозволяють зробити висновок про нерівний ступінь андроцентризму різних мов і культур і різного ступеня експліцитності висловлювання гендера.

Формулювання цілей. Цілями статті виступає формулювання та переосмислення терміна «гендер», його розуміння науковцями та як він визначається з точки зору лінгвістики. Проаналізувати найпоширеніші думки лінгвістів з приводу окреслення гендеру в науці.

Метою статті є аналіз теоретичної бази формулювання гендеру в лінгвістиці. Зосередженість на формулюванні поняття гендер та його застосуванні в лінгвістичній теорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. На наш погляд, гендер дозволяє досліджувати ширше коло питань та поновому поглянути на знайомий феномен статі. Якщо категорія стать (sexus) значуща для аналізу семантики низки лексичних одиниць, де стать є складовою визначення, тому дослідження гендеру в лінгвістиці покривають значно більше коло суперечливих тверджень, розглядаючи конструювання чоловічої або жіночої особистості як один з чинників персоналізації, що говорить, тобто в рамках прагматики. І тут гендер осмислюється як конвенційна сутність, у яких полягає його головна відмінність від статі як біологічної категорії. Гендерний підхід у лінгвістиці передбачає також вивчення відображення гендерних відносин в історії мови, вивчення гендеру як культурної репрезентації в лінгвокультурології, лексикографічне кодування споріднених мовних одиниць і т.д. Таким чином, гендер є більш широким поняттям, для вивчення якого необхідно досліджувати значно більшу кількість феноменів, ніж ті його одиниці, до семантики яких входить компонент підлога.

На сьогоднішній час прийнято думку, що гендер є універсальною науковою категорією, і принципи гендерного аналізу можуть застосовні до будь-якої з наук. Проте на даний момент у соціальних науках немає єдиної думки про природу гендера. З одного боку, його відносять до розумових конструктів, своєрідних теоретичних моделей, створених для більш точного опису проблем статі з розмежуванням біологічних та соціальних функцій. З іншого боку, гендер сприймається як соціальний конструкт, який створюється суспільством з допомогою різних соціальних інститутів, зокрема з допомогою мови.

Розрізняють стилістичну варіативність (залежність у використанні певних мовних засобів від соціальної ролі, в якій виступає комунікант у момент говоріння) та соціальну варіативність (відмінності у використанні мовних коштів у представників різних вікових, статевих, соціальних груп в одній комунікативній ситуації).

Взаємодія мови та статі розглядається вченими у рамках вивчення соціальної варіативності мови. На жаль, вивчення цієї залежності привернуло увагу лінгвістів відносно недавно, бо навіть після відмови соціолінгвістів від суб'єктивного відбору інформантів, типового для традиційної лінгвістики, жінки як особлива соціальна група ще довго не бралися до уваги.

Особливої уваги вимагає визначення гендера як важливої когнітивної категорії, що використовується у сприйнятті від людини до людини: у лінгвістиці поняття «гендер» асоціюється з конструкціями в мові і закріплюється у свідомості мовця як образи, якості та характеристики поведінки, а також із сукупністю атрибутів, які приписуються і жінкам у певному соціокультурному співтоваристві.

Особливо швидко зросла кількість досліджень, присвячених вивченню гендеру в мові. А.В.Кириліна вважає, що інтерес науковців до гендерної проблематики пов'язаний з відкритістю суспільства, що настала, в післярадянський період або з впливом переконань фемінізму (Кириліна, Томська 2005: 22).

У ході аналізу напрямів гендерної проблематики ми з'ясували, що три головні підходи до гендерних досліджень на Заході вплинули на розвиток вітчизняної лінгвістики. Серед цих напрямів дослідники виділяють такі:

1. Перший підхід трактує лише суспільну сутність мови жінок та чоловіків і зосереджений на виокремленні тих відмінностей в спілкуванні, які пояснюються унікальністю розподілу суспільної влади у соціумі. При цьому «чоловіча» або «жіноча» мова ідентифікується як якась дієва складова від основної мови, використовувана у випадках, коли партнери промови перебувають на різних сходинках соціальної ієрархії.

2. Соціопсихолінгвістичний підхід науково редукує «жіноча» та «чоловіча» мова до особливостей мовної поведінки статей. Для науковців, які досліджують цей напрям, статистичні дані чи означення середніх показників мають велику цінність і становлять опору для зведення психолінгвістичних теорій чоловічого та жіночого типів мовної поведінки.

3. Науковці наступної течії загалом акцентують увагу на когнітивному аспекті розбіжностей у мовній поведінці статей. Показники частоти відмінностей та їх використання створюють цілісну лінгвістичну модель когнітивних підстав мовних категорій (Колосова 1996: 27).

Аналіз категорії «гендер» описав уявлення етапів власне його становлення як термінологічної одиниці, що має особливі значення та структуру. Гендер зображує багатоплановий соціокультурний процес становлення (утворення) суспільством чоловічих та жіночих іпостасей, акцентує свою увагу на відмінностях у поведінці, мисленевих та емоційних характеристиках людини тієї чи іншої статі. Висновком цього процесу його теоретичного осмислення також є соціальний складник «гендер». Головними важелями утворення гендерних розбіжностей є протиріччя «чоловічого» та «жіночого» (опозиція маскулінного та фемінінного) та підпорядкування жіночого початку чоловічому началу, що має багатотисячолітню історію.

Висновки. У ході роботи було підтверджено можливість використання гендера як текстотворюючий параметр. З іншого боку, слід визначити, що з визначенні поняття «гендер» ключову роль, насамперед, грає концептуальна позиція автора. Підставою описаного теоретичного матеріалу ми виокремили відсутність у сучасній лінгвістиці єдиного підходу до ви-

значення даного терміна. Не дивлячись на осмислення цього терміна більшістю дослідників та його широке використання, існує безліч перепон, що утворюються під час читання конкретної літератури та пов'язаних зі значними відмінностями у осмисленні гендеру, а також порівняльною новизною цього поняття.

Джерела та література:

1. Бігунова С. А., Зубілевич М. І. Вплив гендерного фактору на сприйняття та розуміння іншомовного матеріалу. *Матеріали III Міжнародної наукової конференції "Пріоритети сучасного германського та романського мовознавства" (5-7 червня 2009)*. Луцьк, 2009. С. 107–111.
2. Бігунова С. А., Сологуб А. М. Гендерні стереотипи в антропоморфних образах «Віршів Матінки Гуски». *Науковий журнал «Молодий вчений»*. Херсон: «Молодий вчений», 2018. № 3.2 (55.2). С. 18–20.
3. Кирилина А. В. Гендерные исследования в отечественной лингвистике: проблемы, связанные с бурным развитием. *Гендер. Язык. Культура. Коммуникация. Докл. 2-ой между. конф. М.: МГЛУ, 2002. С. 5–14.*
4. Кирилина А. В. О применении понятия гендер в русскоязычном лингвистическом описании. *Филологические науки*. 2000. № 3. С. 18–27.
5. Кищенко Н.Д. Вербалізація концепту WISDOM/МУДРІСТЬ у дискурсі англійської авторської казки : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». Київ, 2017. 189 с.
6. Колосова О. А. Когнитивные основания языковых категорий (на материале современного английского языка) : дис. ... д-ра филол. наук. М. : [б.и.], 1996. 356 с.
7. Kishchenko N. Models of Artistic-Figurative Metaphors of Wisdom in English Fairy Tales. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University: Current Trends in Language Development*. 9, 2019, 87–94.

References:

1. Bihunova, S. A., Zubilevych, M. I. (2009). Vplyv hendernoho faktororu na spryniattia ta rozuminnia inshomovnoho materialu [The influence of gender on the perception and understanding of foreign language material]. *Materialy III Mizhnarodnoi naukovoї konferentsii "Priorytety suchasnoho hermanskoho ta romanskoho movoznavstva" (5-7 chervnia 2009)*. Lutsk. S.107-111. [in Ukrainian]
2. Bihunova, S. A., Solohub, A.M. (2018). Henderni stereotypy v antropomorfnykh obrazakh «Virshiv Matinky Husky» [Gender stereotypes in anthropomorphic images of "Mother Goose's Poems"]. *Naukovyi zhurnal «Molodyi vchenyi»*. Kherson: «Molodyi vchenyi». № 3.2 (55.2). S. 18–20. [in Ukrainian]
3. Kirilina, A. V. (2002). Gendernye issledovaniya v otechestvennoy linhvistike: problemyi, svyazannyye s burnym razvitiem [Gender Studies in domestic Linguistics: Problems Associated with Rapid Development]. *Gender. Yazyik. Kultura. Kommunikatsiya. Dokl. 2-oi mezhd. konf. M.: MGLU. S. 5–14.* [in Russian]
4. Kirilina, A. V. (2000). O primenenii ponyatiya gender v russkoyazyichnom lingvisticheskom opisani [On the application of the concept of gender in the Russian-language linguistic description]. *Filologicheskie nauki*. №3. S. 18–27. [in Russian]
5. Kishchenko, N.D. (2017). Verbalizatsiya kontseptu WISDOM/MUDRIST' u diskursi anglomovnoyi avtorskoyi kazky [Verbalization of the WISDOM/WISDOM concept in the discourse of an English-language author's fairy tale]: dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.04 "Germanski movy". Kyiv, 189 p. [in Ukrainian]
6. Kolosova, O. A. (1996). Kognitivnyie osnovaniya yazykovyih katehoriy (na materiale sovremennogo angliyskogo yazyika) [Cognitive foundations of language categories (on the material of modern English)]: dis. ... d-ra filol. nauk. M. : [b.y.], 356 s. [in Russian]
7. Kishchenko, N. (2019). Models of Artistic-Figurative Metaphors of Wisdom in English Fairy Tales. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University: Current Trends in Language Development*, 9. pp. 87–94.